

РЕЦЕНЗИЯ

*от проф. д.н. Елисавета Борисова Вълчинова-Чендова,
Институт за изследване на изкуствата – БАН,
проф. направление 8.3. Музикално и танцово изкуство*

на дисертационен труд на тема
**„РАЗВИТИЕ НА СИМФОНИЧНИТЕ ОРКЕСТРИ В БЪЛГАРИЯ.
ИСТОРИЯ, ПРОБЛЕМИ ДНЕС И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ“**

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
по проф. направление 8.3. Музикално и танцово изкуство

с кандидат **НАЙДЕН ВЛАДИСЛАВОВ ТОДОРОВ**

С диригентската си и обществена дейност Найден Тодоров е открояващо се име в съвременната ни култура. Творческата му биография е публикувана на неговия официален сайт (<https://naydentodorov.com/>), на сайта на Софийската филхармония (на която е директор от 2017 г. досега) и на Министерството на културата (два пъти е служебен министър на културата) и др.; като диригент със световна кариера, гостуващ на най-големи музикални сцени, информация за маестро Тодоров е включена в престижни музикални бази данни. В контекста на процедурата за защита на дисертационния му труд ще изтъкна само неговите стратегически позиции за управлението на културните процеси, активното му участие в дебати по фундаментални теми, свързани с организацията, управлението и функционирането на музикално-сценичните изкуства. Убеден в необходимостта от смяна на целия модел на определяне на финансирането и от очертаване на практически решения, изказванията му респектират с изложените аргументирани анализи на съществуващите практики, с описанието и критичния анализ на различните културни модели, с неговите широките познания и разностранни интереси в различни сфери, с прогностичната му нагласа. Найден Тодоров е пропагандатор на музикалното изкуство (тук ще спомена предаванията му „На концерт с БНТ 2“), автор е на книгата „Полъх от ангели“.

Актуалност на темата, подход и методология

В наситената професионална и обществена изява на Найден Тодоров написването на този дисертационен труд е възможност за разгърнато и проблемно излагане на идеите, към които той публично взема отношение в продължение вече на много години. Обект на разглеждане са симфоничните оркестри с фокус върху съвременното им битие. Ще подчертая, че за пътя на симфоничното дело в България до средата на XX век и през следващите десетилетия няма цялостно историческо изследване (за разлика от оперното дело, хоровото дело, духовите оркестри и т.н.). Симфоничните оркестри са разгледани като съществуващи модели в исторически и съвременен аспект. Самият обект е твърде обширен и безспорно много значим, фундаментален, и далеч надхвърля задачите на един подобен дисертационен труд. А подходът и осъществяването на неговия анализ, аргументацията и прилагането на използваната методология (исторически анализ и синтез, сравнителен метод, проучване на мнения и оценки, социален експеримент и др.) и формулирането на проблемни полета за нови бъдещи изследвания, придават на текста научна значимост, която респектира. Както подчертава авторът във връзка с актуалността на темата, досега „не са апробирани различни модели за установяване значението на стратегията като влияещ фактор върху постиженията на симфоничните оркестри и да се прецени коя форма на мениджмънт е най-подходяща за България“ (Дисертация, с. 5) и това лично го стимулира за създаването на настоящия труд.

Найден Тодоров си поставя задачата да направи: (първо) исторически срез на развитието на симфоничния оркестър от Освобождението до наши дни като част от сценичните изкуства; (второ) опирайки се на световните практики, да очертае възможните пътища на неговата еволюция като музикален и обществен инструментариум чрез създаване на стратегия за развитието му; (трето) да конкретизира проблематиката с опита си с Националната филхармонична институция, като специален акцент е трудът на филхармоничния музикант, който, както подчертава авторът, има „двойствен характер – от една страна той е личен ресурс и същевременно капитал на организацията, която е заинтересована да го развива“ (с. 6). Посочени и реализирани са 8 конкретни задачи, всяка от които изисква подробно проучване и изследване, и това е безспорен принос на труда.

Използваните информационни източници са различни: исторически изследвания и публикации в периодични издания, архивни и официални

законодателни документи за различните периоди в българската музикална култура; материали (писмени и електронни), свързани с дейността на водещи европейски и други световни оркестрови състави, както и на български оркестри и институции. Конкретно са разгледани 20 чуждестранни оркестъра, за които има публична информация.

Структура на дисертационния труд

В съответствие с целта и поставените задачи текстът в дисертационния труд е структуриран като въведение, четири глави, заключение, библиография, сайтография и приложения. Общият обем е 278 с. основен текст и 50 с. приложения. Четирите глави следват логиката на изложението.

В **глава първа** – „Теоретични постановки на проблема за симфоничния оркестър“ (с. 9 – 42), подробно са обговорени понятието „оркестър“ и неговите видове, които първо са разгледани като модели в исторически план и съвременността. Терминологично и съответно съдържателно понятието е изведено на базата на световната практика, като е проследено възприемането и битуването му у нас в исторически план. Второто проблемно групиране на оркестрите е според начина им на създаване и функцията, която имат. Третата група е според оперативните им цели. Разбира се, при всяка подобна систематизация едни и същи като вид оркестри се включват в различни категории и това донякъде схематизира тяхното разглеждане. В съдържателен план най-важна е целта на тяхното създаване и оперативните задачи, които имат. Тъй като обектът на този труд са симфоничните оркестри, вниманието е насочено към видовете симфонични състави, тяхната организация и дейност.

Изводите от първата глава, насочени към съвременността, са много важни и дават обяснения за статута на симфоничните оркестри, като специално е обърнато внимание на понятието „филхармоничен оркестър“ и „филхармония“, която в много случаи е „организация за осъществяване и промотиране на концертна дейност с широк обхват от жанров репертоар и изпълнителски състави“ (с. 42).

И ако Първата глава има в голяма степен въвеждащ терминологичен характер за текста, разгърнатата **Втора глава** – „Анализ на влияещи фактори върху резултатите от дейността на симфоничните оркестри в България“ (с. 43 – 121), обстойно проблематизира понятията „филхармония“ и „симфоничен оркестър“.

Обобщено е представена историческата картина на тези институции в България, като са привлечени множество източници по темата, някои от които досега не са коментирани в музикологични публикации. Специално поздравявам Найден Тодоров за този първи по рода си критичен обзор на печатни текстове и документи.

Ситуацията след политическите промени през 1989, която разглеждаме като съвременна, е подложена на задълбочен анализ. В аналитично-критичен план са представени съществуването и процесът на културните реформи в музикално-сценичните изкуства, които определят начина на финансиране и управление на държавните оркестри и общинските състави, възможностите за съществуване на частния сектор като нов за страната, цитирани и коментирани са различни мнения на публиката, музикантите, държавните (общинските) институти и на частните/независимите структури.

Тази глава от дисертационния труд на свой ред представя подробен критичен обзор на картината, свързана със съвременното битие на симфоничните оркестри. Специално обръщам внимание на раздела „Алтернативни мнения и виждания“ (с. 103 – 120). Още през 2016 г. Найден Тодоров изразява становището си по въпроса със специален „Въпросник за държавници с намерение да ремонтират културата“ пред медията „Площад Славейков“ (01.04.2016) и днес, подчертава авторът, то не е много различно, защото „всяка една реформа в публичния сектор е нормално да следва визията на националната стратегия в съответната професионална област, в случая – Националната стратегия за развитие на културата“ (с. 109). Анализирайки законовите постановления и работата по проекти за национална стратегия през 2011 и 2019 г., Найден Тодоров прави извода, че двата проекта за стратегии „отбелязват културното наследство (на изкуствата), изпълнителската дейност (изкуствата) и образованието (по изкуствата) като значими, пропускат факта, че изкуствата – било то като история (културно наследство), настояще (театри, читалища и т.н.) или бъдеще (художествено образование) са само част от КУЛТУРАТА, като начин на себеизразяване и развитие на една нация“ (с. 111). В пресконференция на 17 януари 2022 определя за свой приоритет провеждането до успешен край на усилията за създаване на Национална културна стратегия, като обобщава, че „за изграждането на работеща стратегия би било нужно да бъде проведена широка дискусия с действащите мениджъри в областта на културата в публичния и частния сектор, като се сравнят плюсовете и

минусите и се вземат адекватни решения за преодоляване на съществуващите от години и нерешени от нито една реформа проблеми“ (с. 120).

В изложените подробни и структурирани изводи към втората глава Найден Тодоров посочва, че подходът към понятието „реформа“ не трябва да е формален, предполага иновация, дори когато е възпроизводство на стари форми. Специално разглежда интерпретирането на понятието „иновация“, което „в света на културните организации това означава – правилно организирани разходи, увеличаване на интереса и посещаемостта, завишаване на приходите, но също така и по-богат репертоар, по-разнообразни изпълнители, по-високо художествено ниво, образователна и социална дейност и висок престиж в обществото. Това би следвало да е смисълът на една реформа, това е и което липсва до момента у нас“ (с. 120). Но това може да бъде осъществено, след като бъдат ясно дефинирани понятията „културна индустрия“ и „културна политика“.

В началото на **Глава трета** – „Апробиране на модел за значение на стратегията като влияещ фактор върху резултатите от дейността на Софийска филхармония“ (с. 122 – 145), Найден Тодоров се спира на различните етапи в нейното съществуване от 1892 до днес, като обръща внимание на историческата линия в нейното развитие, която аргументирано коригира съществуващите исторически и енциклопедични материали. Моделът е анализиран въз основа на внимателно вглеждане в състоянието и управленската структура с техните силни и слаби страни на Софийска филхармония в условията на отсъствието на Национална стратегия. Посочени са възможности за развитието на националната институция, като се имат предвид и обективните заплахи, които могат да рефлектират негативно на работата. Изложена е цялостна стратегия за развитие на Софийска филхармония, като многостранно е разгледана мисията и дейността на институцията. Конкретизирани са факторите, които биха довели до създаването на успешна и работеща Стратегия за развитието на Софийска филхармония.

Четвъртата глава – „Осъществяване на организационна промяна на симфоничен оркестър“ (с. 146 – 237), конкретизира основните възможни насоки за практическо конкретизиране на изложения стратегически модел, като са изведени в подглави 9 акцента като основни фактори за осъществяването на организационната промяна. Те обхващат сферата на мениджмънта, културната

индустрия и общественно-социалната дейност, публиката, репертоара, зависимостите от промените в законодателната рамка и финансирането, човешките ресурси в симфоничния оркестър. Специално ще подчертая приложения в анализите добре проучен опит на водещи чуждестранни оркестри, както и на различни български състави, представящи различни модели на съществуващите днес в България понятия „симфоничен оркестър“ и „филхармония“.

Обръщам внимание на анализа на националния опит, към който е насочен дисертационният труд. Ето един пример: Найден Тодоров цитира „Стратегии за бъдещето на оркестрите“ от Щефан Розу (2014) и посочените четири точки, с които са представени целите на успешния мениджър на симфоничен оркестър: а). Висококачествени концерти; б). Разпродадени ивенти [събития]; в). Въодушевена публика; г). Щастливи изпълнители/служители“. Той добавя още четири, „които по един определен начин са обвързани с първите четири“: д). Финансова стабилност/просперитет на институцията; е). Финансова стабилност на музикантите/служителите; ж). Висока оценка на обществото; з). Международен престиж (с. 171). Съгласна съм с неговия извод, че „в изпълнението на тези осем точки се състои цялата философия на ръководството на един оркестър, без значение от юридическата форма на управление и мениджмънт“ (с. 171).

Найден Тодоров формулира и интегрални критерии за класифициране (или оценяване) на различните групи оркестри, които могат да бъдат приложени в бъдеще.

Разделът „Обобщения и препоръки към обекта на изследване“ (с. 238 – 224) синтезира направеното в дисертационния труд и, бих казала, има програмен характер. В него много ясно са изведени изводите от аналитичните наблюдения и конкретни действия в посока на различни реформи в смисъла, който е въведен в текста.

Оценка на приносите в дисертационния труд

Изцяло приемам посочените 7 приноса в дисертационния труд. Всеки един от тях обобщава темите, които аналитично са разгледани в труда. Те са условно групирани като приноси с културално-мениджърски и научно-приложен характер.

За музикалноисторическата наука много съществен е Принос № 4, свързан с проследяването на развитието на симфоничните оркестри от Освобождението до наши дни като част от сценичните изкуства.

Съотнесени към поставените основни задачи на дисертационния труд, основни са принос № 5, свързан с критичния анализ на културните реформи при музикално-сценичните изкуства в България и дефинирането на законодателна рамка за управление на сценичните изкуства в България, и № 6 – с предложения и апробиран модел на стратегията на Софийската филхармония като пример за подобни оркестри.

А формулираният Принос № 7 – „направените изводи, поднесенят масив от информация, дадените дори примери и практики, предложените в приложенията данни и интервюта, могат да бъдат основа на последващи научни и приложни изследвания в областта на оркестровото дело и мениджмънт“ (с. 246) – представя и моята най-висока оценка за дисертационния труд. Към това ще добавя, че текстът предполага с тези последващи научни и приложни изследвания да бъдат поставяни и полемизирани и много други въпроси, които са подсказани в хода на изложението. Например един такъв важен въпрос е за репертоара и привличането на нови публики.

Автореферат и публикации

Авторефератът изцяло представя съдържанието на дисертационния труд.

По темата има три публикации в рецензирани издания, в които се представят възгледите на автора за модела на политика за управление на съвременна културна институция, за спецификите на симфоничния оркестър и неговата стратегия като директор на Софийска филхармония,

Ще добавя и множеството интервюта, изказвания и публикации в социалните медии, които публично апробират изложените в дисертационния труд авторски визии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Имайки предвид важността и актуалността на темата, подхода към нея и приносите при реализацията на поставените задачи и цели, които са стратегически за културната политика на днешна България и определят функционирането на симфоничните оркестри като част от музикално-сценичните изкуства, предлагам най-убедено да бъде присъдена на **НАЙДЕН ВЛАДИСЛАВОВ ТОДОРОВ** за дисертационния труд на тема **„Развитие на симфоничните оркестри в**

България. История, проблеми днес и възможни решения“ образователната и научна степен „доктор“, проф. направление 8.3. Музикално и танцово изкуство.

Надявам се, че този текст ще бъде публикуван като книга, която със сигурност ще има широк отзвук и ще предизвика конструктивен обществен дебат, който ще доведе до законодателни решения относно изработването, приемането и прилагането на Национална стратегия за култура.

София, 06.09.2024

Проф. д.н. Елисавета Вълчинова-Чендова